

BUREAUONDERZOEK
NAAR DE ARCHEOLOGISCHE WAARDE
VAN HET PLANGEBIED
ELSHOF TE KLEINE SLUIS
GEMEENTE ANNA PAULOWNA

Colofon

SCENH-rapport cultuurhistorie 62

Opdrachtgever: Bügel Hajema Adviseurs
Titel: Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het plangebied Elshof te Kleine Sluis, gemeente Anna Paulowna
Status: Definitief
Datum: 20 juli 2006
Projectnummer: 06P048
Seniorarcheoloog: drs. G.P. Alders
Auteur: drs. S. Husken
Illustraties: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie: drs. G.P. Alders

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Wormer, 2006

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Het Steunpunt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Veerdijk 32
1531 MS Wormer

Telefoon 075-647 45 13
Fax 075-640 04 84
Email info@cultureelerfgoednh.nl
Internet www.cultureelerfgoednh.nl

INHOUDSOPGAVE

1.	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	5
2.	ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK	7
3.	DE HUIDIGE SITUATIE EN VOorgenomen ONTWIKKELINGEN IN HET PLANGEBIED.....	9
4.	HISTORISCH GEBRUIK IN HET ONDERZOEKSGBIED.....	11
5.	DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET ONDERZOEKSGBIED	13
	Bodemkunde	13
	Archeologie.....	13
6.	VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED.....	15
	Trefkans en verwachte conserveringsgraad.....	15
7.	ADVIES VOOR HET PLANGEBIED	17
	LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST	19
	AFBEELDINGEN	20
	Afbeelding 1.....	20
	Afbeelding 2.....	21
	Afbeelding 2.....	22
	Afbeelding 4.....	25
	Afbeelding 4.....	26

1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Onderzoeksmeldingsnummer: 18261
Datum: 18 juli 2006
Projectnummer: 06P048
Opdrachtgever: Bügel Hajema Adviseurs
Balthasar Bekkerwei 76
8914 BE Leeuwarden
Contactpersoon: De heer B. van der Veen
tel. 058 2152515
fax 058 2159198
Uitvoerder onderzoek: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Bevoegd gezag: Gemeente Anna Paulowna
Locatie: gemeente: Anna Paulowna
plaats: Kleine Sluis
toponiem: Elshof
Kaartblad Topografische Kaart van Nederland: 14B
coördinaten: centrum plangebied 116.45 / 541.65

2. ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK

Door Bügel Hajema Adviseurs te Leeuwarden is op 22 juni 2006 opdracht verleend aan de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek aangaande het plangebied Elshof te Kleine Sluis in de gemeente Anna Paulowna. Binnen het plangebied zal een woonwijk met infrastructuur en waterberging worden gerealiseerd. De planlocatie grenst in het zuiden aan de Grasweg en daarlangs gelegen bebouwing, in het westen aan een smalle strook bebouwing langs de spoorlijn en in het noorden en oosten aan de bestaande bebouwing van Kleine Sluis.

Als onderzoeksgebied is gekozen voor de bebouwing van Kleine Sluis en een strook landelijk gebied daar omheen. Zowel het onderzoeksgebied als het plangebied zijn op de bijgevoegde kaart weergegeven

Het doel van het bureauonderzoek is om voor de werkzaamheden met grondingrepen die voortkomen uit de realisatie van de beoogde bebouwingsplannen te bepalen wat de minimale inspanningen behoren te zijn voor de archeologische monumentenzorg.

Inzicht in de wijze waarop de mens door de tijd heen van dit landschap gebruik heeft gemaakt, wordt onder meer verkregen door het inventariseren van archeologische vondsten en complexen binnen het onderzoeksgebied, alsook historische gegevens. Als genoemde aspecten met elkaar gecombineerd worden dan kan ten aanzien van het plangebied een archeologische verwachting worden uitgesproken.

Voor dit bureauonderzoek zijn diverse bronnen gebruikt om een beeld te verkrijgen over het verleden van het plangebied. Voor een belangrijk deel zijn gegevens verzameld met behulp van het **Archeologisch InformatieSysteem (ARCHIS)**. Dit is een uitgebreid digitaal archief waarin onder meer archeologische waarnemingen en terreinen zijn opgenomen. Een waarneming bestaat uit één of meerdere artefacten. Laatstgenoemde bestaan uit zowel mobiele vondsten als grondsporen. De in ARCHIS te raadplegen Archeologische Monumentenkaart (AMK) bevat een overzicht van behoudenswaardige archeologische terreinen waarvan een deel van rijkswege beschermd is. De terreinen van de AMK zijn door de provincie overgenomen en op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW-kaart) van Noord-Holland geplaatst. Verder wordt in ARCHIS een overzicht geboden van terreinen waarop archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Resultaten van dit onderzoek bieden vaak belangrijke aanknopingspunten voor een archeologische verwachting binnen het plangebied.

Het onderzoek is uitgevoerd door S. Husken en G.P. Alders van de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

3. DE HUIDIGE SITUATIE EN VOorgenomen ONTWIKKELINGEN IN HET PLANGEBIED

Het plangebied omvat het nog onbebouwde gebied tussen de bestaande bebouwing van Kleine Sluis en de spoorlijn op enige afstand ten westen daarvan.

De gronden zijn op dit moment in agrarisch gebruik (akkers) en nog volledig onbebouwd.

Het plan meet circa 16 ha en omvat de aanleg van een woonwijk met bijbehorende infrastructuur: leidingen, straten, waterlopen en groenvoorzieningen (zie afb. 2, concept-ontwerp).

De plannen zijn nog in een beginstadium van ontwikkeling, waardoor nog niet bekend is waar binnen het plangebied tot welke diepte de bodem zal worden geroerd.

4. HISTORISCH GEBRUIK IN HET ONDERZOEKSGBIED

De bedijking Anna Paulownapolder, voltooid in 1846, bestond uit een gedeelte ten westen van de Oude Veer (een grote kreek) en een gedeelte ten oosten daarvan.

Het plangebied is gelegen in de in 1845 bedijkte Westpolder, ten westen van de nederzetting Kleine Sluis die was gelegen aan de Oude Veer. In 1865 voltooiden men de spoorlijn naar Den Helder, deze is ten westen van het plangebied gelegen.

Sinds de bedijking is het plangebied steeds in agrarisch gebruik geweest.

De Topografische kaart van 1846-1849 toont uitsluitend grasland binnen het plangebied. Op de Topografische kaart van 1877-1907 zijn er ook akkers en een boomgaard. Enige bebouwing is er binnen het plangebied niet geweest.

Voorafgaand aan de bedijking heeft hier eeuwenlang een kweldergebied gelegen, dat door overstromingen in de 12^e en 13^e eeuw is ontstaan (zie hoofdstuk 5).

5. DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET ONDERZOEKSGBIED

Voor het verzamelen van reeds bekende archeologische waarden en bodemkundige gegevens van het bestemmingsplangebied is het Archeologisch Informatiesysteem ARCHIS II van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek geraadpleegd. Daarnaast zijn ook de bodemkaart en de geomorfologische kaart bestudeerd. De resultaten staan hieronder beschreven.

Bodemkunde

De westkant van de Anna Paulownapolder, vooral ten westen van de Middenweg, bezit vrij diepe zandige gronden (zie afb. 3). Het gebied rond het Oude Veer bestaat uit kleilig zand of lichte klei. De Oostpolder heeft veen in de ondergrond waarop lichte klei of kalkloze zavel ligt.

Volgens de bodemkaart bevindt zich binnen het plangebied ten dele een vlakvaaggrond (zeer fijn zand) en ten dele een kalkrijke poldervaaggrond.

De bodemkaart geeft aan dat de westelijke helft van het plangebied is vergraven, het is onbekend tot welke diepte de bodem daardoor is verstoord. Zowel ten zuiden als ten noordwesten van het plangebied zijn smalle kreekbeddingen aangegeven; het is goed mogelijk dat deze met elkaar waren verbonden door via een geul in het plangebied.

Het is mogelijk dat een deel van de geulen tijdens de overstromingen in de middeleeuwen zich hebben uitgesleten ter plaatse van middeleeuwse watergangen. Het is daarom mogelijk dat er middeleeuwse bewoningsresten langs de voormalige geulen aanwezig zijn.

Archeologie

In de Anna Paulownapolder zijn ten oosten van het onderzoeksgebied meerdere vindplaatsen bekend, daterend van de periode rond de 12^e eeuw, toen het veengebied grootschalig was ontgonnen en bewoond. Overstromingen maakten hier in de 12e en 13e eeuw een eind aan en sindsdien lag het gebied buitendijks.

Binnen het *plangebied* zijn tot nog toe geen archeologische vondsten bekend (zie afb. 4). In het *onderzoeksgebied* zijn in ARCHIS twee onderzoeksmeldingen opgenomen en één monument. Dit laatste betreft de historische kern van Kleine Sluis (nummer 14947, overigens met een onjuiste begrenzing). Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland is de begrenzing beter aangegeven. Voor het huidige plangebied is de kern echter niet relevant.

De twee onderzoeksmeldingen binnen het *plangebied* betreffen inventariserende booronderzoeken. Bij beide onderzoeken zijn geen archeologische sporen aangetroffen, wel heeft men de bodemopbouw kunnen vaststellen.

In het booronderzoek ten westen van de spoorlijn, uitgevoerd ten behoeve van bestemmingsplan Kruiswijk II, is onder de zandlaag die in de Middeleeuwen is afgezet nog veen aanwezig. Op sommige plaatsen is dit veen geërodeerd tot een diepte van 1,6 tot 2,0 m –Mv. Op het oostelijk deel van het terrein (bij de spoorlijn) is het veen nog intact aanwezig, hetgeen blijkt uit de aanwezigheid van een oxidatieniveau. Het intacte veen bevindt zich op een diepte van 0,7 m –Mv. De zware klei die onder het veen ligt, begint op een diepte van 2,5 m –Mv.

Het booronderzoek aan de Grasweg, ten behoeve van het bestemmingsplan Grasweg-Noord, wijst uit dat het westelijk deel van het terrein is verstoord tot een diepte van maximaal 1,1 m –Mv. Op de plaatsen waar een ongestoord bodemprofiel is vastgesteld begint het veen op een diepte van 1,0 m – Mv. De lagen onder het veen zijn niet aangeboord, de maximale diepte van de boringen was 2,2 m – Mv.

6. VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED

Op basis van de voorgaande hoofdstukken kunnen uitspraken worden gedaan over de te verwachten sporen en vondsten in het gebied. Het plangebied ligt in een vlakte van getijafzettingen, waar diverse kreken doorheen hebben gelopen.

Naast de trefkans gebaseerd op de ARCHIS-waarnemingen wordt in dit hoofdstuk een verwachting van de mate van conservering van organische, archeologische sporen en materialen (zoals hout, zaden en botmateriaal) per periode uitgesproken. De hoogte van het grondwater, en daarmee de vochtigheid van de bodem waarin de organische materialen zich bevinden- bepaalt de conservering. Daarbij geldt hoe dieper de waarden onder het grondwater liggen, hoe beter deze geconserveerd zijn. De grondwatertrap in het plangebied is trap IV. (zie tabel 2).

Tabel 1: Grondwatertrappenindeling van StiBoKA, GHG/GLG = gemiddeld hoogste/laagste grondwaterstand. Zie afb. 2.

Grondwatertrap (GT)	I	II ¹	III ¹	IV	V ¹	VI	VII ²
GHG (in cm beneden maaiveld)	(<20)	(<40)	<40	>40	<40	40-80	>80
GLG (in cm beneden maaiveld)	<50	50-80	80-120	80-120	>120	>120	(>160)

Trefkans en verwachte conserveringsgraad

De bodem van het westelijk deel van het plangebied is in zekere mate verstoord door vergraving, het is echter onbekend tot welke diepte deze verstoring reikt. In het gehele plangebied bevindt zich onder de laatmiddeleeuwse getijdenafzettingen van zand en zavel nog veen. Voor zover sporen en vondsten in het veen onder de grondwaterspiegel liggen (de top van het veen ligt tussen de gemiddeld hoogst en de gemiddeld laagste grondwaterstand), kunnen deze redelijk tot goed geconserveerd zijn.

De archeologische verwachting

- De vroegste vindplaatsen die mogelijk in de bovenste meters van de bodem aanwezig zijn dateren uit de middeleeuwen. De systematische ontginning van het veen en bewoning van het gebied in die tijd, leidde tot de aanwezigheid van permanente nederzettingen in de vorm van lintdorpen, die mogelijk vanwege overstromingen verschoven kunnen zijn. De sporen kunnen waterputten, afvalkuilen, huisresten (palen/paalgaten/haardplaatsen), erfinrichtingen en ophogingen betreffen. Ook resten van oude verkavelingspatronen (slootvullingen) en dijkes kunnen binnen het plangebied aanwezig zijn. De sporen kunnen vondsten bevatten van met name dagelijks gebruiksgoed en slachtafval, maar ook van agrarische componenten zoals zaden en macroresten, die informatie kunnen leveren over het gebruik van de vroegste veenontginningen. Op basis van deze bewoningssporen is de verwachting dat in het plangebied archeologische resten uit de middeleeuwen worden aangetroffen **matig tot hoog**.
- Vindplaatsen uit de periode na de middeleeuwen zijn niet te verwachten.

7. ADVIES VOOR HET PLANGEBIED

De in het voorgaande hoofdstuk aangegeven archeologische verwachtingen maken duidelijk dat binnen het plangebied een matige tot hoge kans bestaat op de aanwezigheid van archeologische waarden. Uitgangspunt van het beleid¹ is om de archeologische waarden zoveel mogelijk in de bodem te bewaren. Als, ondanks eventuele aanpassingen, er verstoring van die waarden optreedt, dienen de archeologische gegevens door middel van onderzoek te worden gedocumenteerd voordat zij verdwijnen. In die gevallen waarbij rekening dient te worden gehouden met archeologische waarden vindt steeds, al dan niet na archeologisch vooronderzoek, een gedegen afweging plaats met betrekking tot de archeologische belangen in de planontwikkeling.

Het is op basis van de archeologische verwachting noodzakelijk om meer gegevens te verzamelen over de concrete aanwezigheid van archeologische waarden in het plangebied. Deze gegevens dienen te worden verzameld in de vorm van een Inventariserend Veldonderzoek door middel van grondboringen. Doel van het onderzoek is om te bepalen in welke mate de bodem reeds is verstoord en om na te gaan of er archeologische indicatoren kunnen worden vastgesteld. Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen eventuele vervolgstappen worden bepaald.

Het Inventariserend Veldonderzoek dient vanwege de huidige wet- en regelgeving te worden uitgevoerd door een tot de archeologische markt toegelaten bedrijf, bij voorkeur op basis van een Programma van Eisen, opgesteld door een seniorarcheoloog die naderhand ook de resultaten van het onderzoek beoordeelt. Het Programma van Eisen dient te worden goedgekeurd door de gemeente Anna Paulowna als bevoegd gezag. Op basis van het Programma van Eisen kan vervolgens het archeologisch veldwerk worden uitgevoerd.

¹ Dit beleid is geformuleerd in het Verdrag van Valletta (Malta) dat momenteel de aanleiding is voor de wijziging van de vigerende Monumentenwet 1988. Gemeente Anna Paulowna heeft geen vastgesteld gemeentelijk beleid voor archeologie.

LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST

Digitale bronnen

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>;

Atlassen

- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003
- Bodemkaart van Nederland, 1:50.000, 9 West (Gedeeltelijk) Den Helder, 1984
- Geomorfologische kaart van Nederland, 1:50.000, 14 Medemblik, 1971
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859 (Wolters-Noordhoff), Groningen, 1992
- Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000 (Wolters-Noordhoff), Emmen, 2004

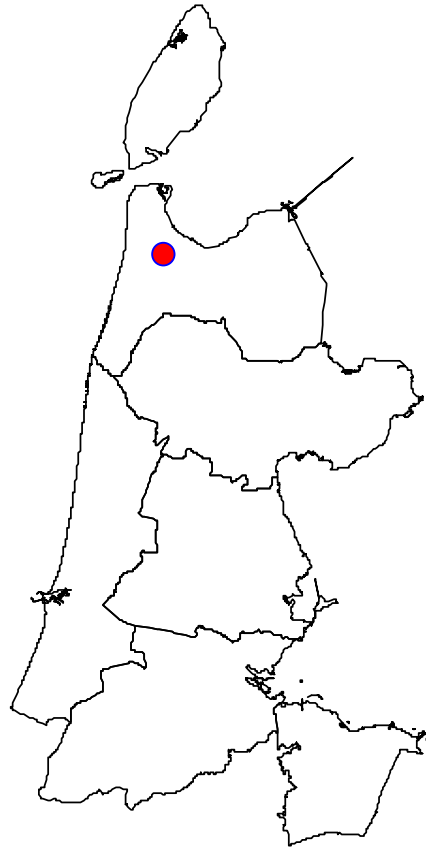
Literatuur

- Oude Rengerink, J.A.M., *Bestemmingsplan Kruiswijk II, gemeente Anna Paulowna; archeologisch onderzoek*. Amsterdam, 1998.
- Reh, W., C. Steenbergen en D. Aten, *Zee van Land. De droogmakerij als atlas van de Hollandse landschapsarchitectuur*. Wormer 2005.
- Soonius, C.M., *Bestemmingsplan Grasweg-Noord, gemeente Anna Paulowna; archeologisch onderzoek*. Amsterdam, 1998

AFBEELDINGEN

Afbeelding 1

De ligging van Kleine Sluis in Noord-Holland

Afbeelding 2

Voorgenomen inrichting plangebied (concept-ontwerp)

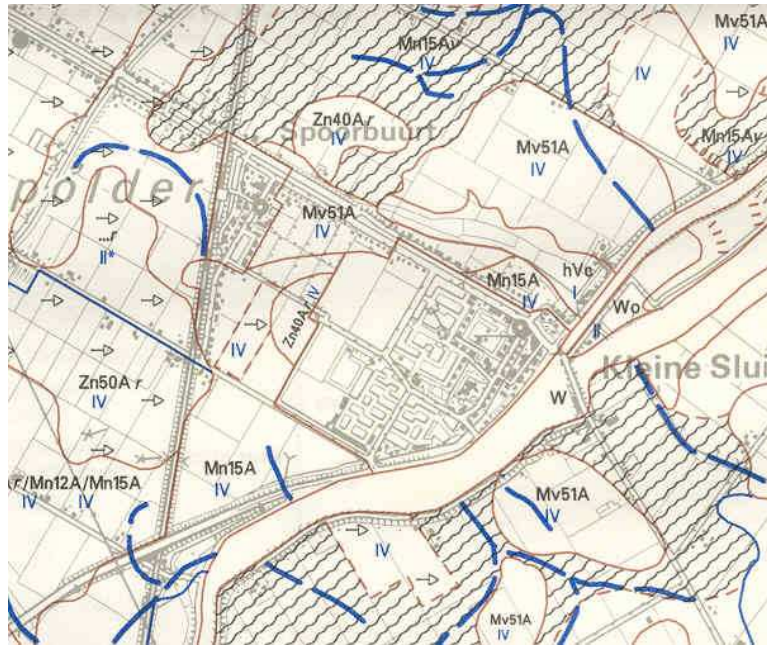
(bron: Bugel Hajema)

Afbeelding 3

Bodemkaart van de omgeving van het plangebied

(bron: Bodemkaart van Nederland 1:50.000 9 West (gedeeltelijk) Den Helder, 1994)

Afbeelding 4.

ARCHIS-gegevens in en om het plangebied

(ondergrond: ARCHIS II)

